

Розділ 11

АРГУМЕНТАЦІЯ

Ретельно вивчаючи у попередніх розділах види понять, операції над поняттями, логічну структуру суджень, відношення між простими та складними судженнями, правила й помилки при побудові різних видів умовиводів, доречно могло виникнути запитання: як і де можна застосувати ці знання?

У практиці міркування ми часто буваємо свідками ситуації, за якої необхідно мати не тільки істинне знання, а й продемонструвати, чому воно істинне, у чому його перевага над наявним знанням, у чому його практична доцільність і необхідність. Цей вид інтелектуальної діяльності називають аргументацією.

Аргументація – це вид інтелектуальної діяльності, у ході якої формується переконання в істинності або хибності довільного положення, а також визначається його оцінка та доцільність як для самого автора, так і для співрозмовника чи аудиторії.

Аргументація є багатоаспектним і багатокомпонентним витвором інтелектуальної діяльності людини, який базується на надбаннях логіки, філософії, психології, мовознавства, риторики, етики, естетики, культурології, інтуїції, здорового глузду тощо. Із багатьох названих компонентів, що складають аргументацію, слід виділити логіку. У будь-яких науках, будь-яких сферах людської діяльності користуються такими поняттями та процедурами, як *істина, підтвердження, наслідок, аподиктичність, доведення, спростування, інтерпретація, пояснення, верифікація*, але тільки в логіці розкривається природа цих понять і процедур, тільки в логіці аналізуються їх ознаки, структура та правила.

Компонентом, який представляє логіку в аргументації, є *обґрунтування*. *Обґрунтування* – це перехід від деякого фрагменту знання як вихідного (основи, підстави) до наступного фрагменту знання як наслідку. Іншими словами *обґрунтування* – це перене-

сення засобами логіки таких характеристик основи, як істинність, аподиктичність, достовірність тощо на обґрунтовуване.

Слід мати на увазі, що не існує якоїсь універсальної процедури обґрунтування. Процес обґрунтування реалізується через свої види: доведення, спростування, пояснення, передбачення, інтерпретацію та їх різноманітні модифікації. Тому обґрунтування – це лише абстракція від перелічених конкретних його видів.

Кожен вид обґрунтування наділяє обґрунтовуване (положення, яке ми обґрунтовуємо) відповідними характеристиками: доведення – *достовірністю*, пояснення – *аподиктичністю*, інтерпретація – *репрезентативністю* тощо. При цьому основа, з якою зіставляється положення, що потребує обґрунтування, – це не тільки знання, істинність якого не викликає сумніву, але це ще й відповідні логічні правила, що реалізують конкретний вид обґрунтування (доведення, пояснення тощо) і забезпечують перенесення відповідної характеристики з основи на обґрунтовуване.

Іноді в підручниках і монографічній літературі поняття *аргументація*, *обґрунтування*, *доведення*, *спростування* розглядають як тотожні. Але насправді кожне із цих понять представляє різні логічні процеси та процедури.

Із наведеного визначення видно, що обґрунтування не можна ототожнювати з аргументацією, оскільки воно представляє лише ту складову аргументації, за яку відповідає логіка.

Доведення та спростування теж не можна ототожнювати з аргументацією. Справа в тому, що доведення й спростування є важливими складовими частинами аргументації, але не вичерпують її змісту. Ще раз наголосимо, що в ході аргументації не лише доводять тезу, або спростовують антитезу, а й формують переконання в істинності тези чи хибності антитези.

Доведення ж не завжди має на меті переконання. Крім того, у ході аргументації ще й відбувається оцінка тези та аргументів для обґрунтування доцільності прийняття тези, що доводиться.

Оскільки доведення та спростування є основними логічними засобами аргументації, то доречно зупинитися детально на їх характеристичі.

11.1. ПОНЯТТЯ ДОВЕДЕННЯ. СТРУКТУРА ДОВЕДЕННЯ

Термін *доведення* має кілька значень. По-перше, *доведенням* називають *факти*, за допомогою яких встановлюється істинність певного положення. По-друге, *доведенням* позначають *джерела доказів*, наприклад літописи, архіви, оповіді очевидців, мемуари тощо. По-третє, *доведенням* називають *логічну процедуру*, у ході якої встановлюється істинність певного положення за допомогою положень, істинність яких уже встановлено раніше та не викликає сумніву. Саме третє значення терміну *доведення*, є об'єктом дослідження логіки. Структура доведення складається із:

- *тези*;
- *аргументів*;
- *демонстрації*.

Теза – це думка або положення, істинність якого потрібно довести. Наявність тези є обов'язковою умовою будь-якого доведення. Теза може бути сформульована як на початку доведення, так і в будь-який момент доведення. У природній мові тезу виокремлюють такими зворотами:

- а) *ось моя теза*;
- б) *ось моє бачення*;
- в) *це мій погляд*;
- г) *це моя позиція* тощо.

Іноді тезу проголошують без спеціального посилання на те, що дане положення є тезою. Звичайно теза формулюється у вигляді категоричного судження. Наприклад, *Земля має еліптичну орбіту руху*; *Це імітація крадіжки*; *Україна – правова держава*; *Сума внутрішніх кутів трикутника дорівнює 180 °*.

Але бувають випадки, коли теза формулюється у формі запитання. Наприклад, *Хто організатор вбивства президента Дж. Кеннеді?* Як була заснована Києво-Печерська Лавра? *Які чинники політичної стабільності в Україні?*

У судовій практиці розрізняють:

- *основну тезу*;
- *підлеглу тезу або часткову тезу*.

Основною тезою називають положення, із якого випливають (або йому підпорядковуються) кілька явно сформульованих положень. Тому доведення основної тези передбачає обґрунтування цих підлеглих положень.

Підлеглою тезою називають положення, яке стає тезою лише тому, що завдяки йому доводять основну тезу. Це й обумовлює те, що доведена часткова теза стає аргументом для основної тези.

Однією із основних властивостей тези є те, що вона має бути істинною. Хибне положення, що висувається як теза, неможливо обґрунтувати жодним доведенням.

Аргумент – це думка, істинність якої уже встановлена раніше, і яка може бути використана для обґрунтування істинності довільного положення.

До аргументів належать:

- 1) факти дійсності;
- 2) закони;
- 3) аксіоми;
- 4) дефініції;
- 5) раніше доведені положення.

Слово *факт* походить від латинського – *factum*, що означає зроблене, здійснене. Існує кілька значень цього терміну.

1. Під фактом розуміють істину, подію або результат.
2. Факт визначають як дещо реальне, на протилежність вигаданому.
3. Під фактом розуміють конкретне, одиничне, на відміну від абстрактного, загального.
4. Факт трактують як особливого роду положення, яке фіксує емпіричне знання, що протиставляється теорії або гіпотезі.

У межах нашого дослідження під *фактом* розумітимемо явище або подію, що мають місце в дійсності, і які правильно відображені в судженні. Факт є одним із важливих видів аргументів. Запорукою вагомості факту як аргументу є те, що він зазвичай відображає дійсний стан справ і відкидати, заперечувати не погоджуватися із фактом – означає йти всупереч дійсності. Факт є фундаментом, на якому будуються, формуються людські переконання.

Але факт, як те що наявне в дійсності, у сфері пізнання (у широкому смислі в сфері інтелектуальної діяльності) стає аргументом, лише тоді, коли носій факту, суб'єкт факту озвучує його, проголошує його, пояснює його. Наприклад, *подію затемнення Сонця можна пояснити як явище, що відповідає законам астрономії і як знак різних соціальних катаклізмів (війна, голод, зміна влади тощо). Або ж, факт наявності у підозрюваного знаряддя злочину ще не означає, що саме він причетний до злочину. Це знаряддя могло бути підкинуте, позичене, куплене після скоєння злочину тощо.*

Тому один і той самий факт може бути використаний для трактування або тлумачення різних положень. Факт лише тоді може стати аргументом, коли він правильно інтерпретований і ретельно пояснений. Своєрідне забарвлення мають факти у судовому процесі (дослідженні). Тут вони трактуються як фактичні дані. Власне кажучи, розкриття злочину, установлення злочинця передбачає виявлення та збирання фактів, які із достовірністю відтворюють обставини скоєння злочину, його злочинне діяння, указують на злочинця, на достовірність його вини. Фактичними даними із судової справи можуть бути всі складові середовища, в якому трапилася протиправна дія. Але аргументом або судовим доказом факт стає лише тоді, коли він відповідає вимогам процесуального закону. Наприклад, *інформація якоїсь особи, що спостерігала певний факт, перетворює даний факт на аргумент (доказ з певної справи) лише тоді, коли ця особа була допитана як свідок, відповідно до процесуального закону порядку, і коли свідчення занесені до протоколу, згідно із вимогами процесуального закону.*

Наступним видом аргументів є *закони*. Серед законів розрізняють:

- *закони природи* (астрономії, фізики, математики, хімії тощо);
- *закони суспільства* (соціології, економіки, права, моралі тощо).

Закони – це положення, які відображають суттєві, необхідні та загальні зв'язки та відношення. Тому дія закону є обов'язковою, неминучою. Закон не знає винятків. Неможливо, щоб закон поширювався лише на частину предметів чи явищ, які він описує.

Усе це зумовлює те, що закони є фундаментом науки. Тому посилення на закон є глибоко переконливим. Достатньо встановити, що певне положення випливає із певного закону, як одразу із необхідністю визнається істинність цього положення.

Особливим видом аргументів є юридичні закони. У процесі слідства та судового засідання ми користуємося доказовими фактами, із яких намагаємося зробити певні висновки. Наприклад, щоб встановити причетність підозрюваного до злочину, ми маємо зібрати докази у цій справі. Але самі докази поза правовою нормою не дають можливість зробити відповідні висновки. Лише тоді, коли факти зіставляються з юридичною нормою, вони можуть стати аргументами. Іншими словами, у ході слідства та судового процесу висновки логічно спираються на факти дійсності та відповідні статті закону.

У ролі аргументів використовують також *аксіоми*. Загально-визнаним є те, що **аксіоми** – це положення, які не потребують доведення. Саме у цьому розумінні вживатимемо цей термін. Аксіоми як аргументи широкого використання в математичних і природничих науках. У гуманітарних науках деякі залежності теж можуть виконувати функцію аксіом, наприклад:

- категоричний імператив І. Канта: *Дій так, щоб ти завжди ставився до людства як у своїй особі, так і в особі будь-кого іншого також, як до мети, і ніколи не ставився б до нього тільки як до засобу;*
- деонтичний принцип: *Усе, що не заборонено, те дозволено;*
- презумпція невинності: *Будь-хто вважається невинним, доки не доведено протилежне.*

Часто в ролі аргументів використовують *дефініції* або *визначення*. Визначення, розкриваючи зміст поняття, є квінтесенцією, концентрованим знанням про предмет. Тому посилення на дефініцію є достатнім для визнання істинності тези.

Досить широко дефініції використовують у судовій практиці. Це зумовлено тим, що дефініції правових понять містяться в юридичному законі, кодексі, правовому акті й тим самим є універсальними та загальнообов'язковими.

Аргументи-дефініції зазвичай застосовують у доведенні, коли встановлюється кваліфікація скоєного, що може розглядатися як злочин. Довести, що дія обвинувачуваного кваліфікована правильно – означає посилання на статтю закону, яка описує ознаки злочину, що проглядається у діях обвинувачуваного. Наприклад, якщо необхідно довести, що дії звинувачуваного є шахрайством, то вказують не тільки на факти, зібрані з даної справи, а й посилаються на статтю кримінального кодексу, яка описує шахрайство.

Нарешті, як *аргументи часто виступають раніше доведені положення*. Будь-яка наука включає принципи, теорії, наукові судження, які мають логічне обґрунтування та підтверджені практикою. Саме вони й можуть виступати аргументами. Посилання на такі аргументи є достатнім для обґрунтування тези.

Розглянемо третю складову частину доведення – *демонстрацію*. Розглянуті до цього структурні частини доведення: теза та аргумент за логічною формою належать до суджень. Безпосередньо вони виражаються у реченні та сприймаються нами як щось реальне.

Демонстрація – це спосіб, форма зв'язку тези та аргументів. Тому вона не може бути виражена судженням. Самі по собі теза та аргументи поза логічним зв'язком – ще не є доведенням. Довільне положення лише тоді стає аргументом, коли із нього виводиться теза. Демонстрація як процес виведення тези із аргументів завжди має форму умовиводу.

Зазначимо, якщо стверджують, що демонстрація – це завжди умовивід, то мають на увазі не те, що доведення – це якийсь новий вид умовиводу, поряд із описаним вище умовиводом як формою мислення, це – по-перше. А, по-друге, не будь-який умовивід є доведенням.

За дефініцією **умовивід** – це логічна форма, за допомогою якої отримують нове знання, відкривають істину. Тобто перехід в умовиводі від засновків до висновку продукує, породжує нове знання. У доведенні ж здійснюється обґрунтування вже відомого знання, формується переконання в істинності раніше відкритого положення. Отже, у доведенні ми здійснюємо добір аргументів для

певної тези, але цьому добору передують знання тези, проголошення, декларація істинності тези. Залишається лише показати, продемонструвати. Щоправда, це тривалий процес. Іншими словами, якщо в умовиводі головним є питання *Чи впливає висновок із за- сновків з логічною необхідністю?* то у доведенні – *Чи насправді це має місце?*

Ураховуючи зазначене, можна розрізнити два види демонстрацію:

- у формі дедуктивного умовиводу;
- у формі індуктивного умовиводу.

11. 2. ВИДИ ДОВЕДЕННЯ

Усю множину доведень поділяють на *прямі* та *непрямі*. Підставою такого поділу є спосіб доведення.

Прямим називають доведення, в якому теза безпосередньо впливає із аргументів. Пряме доведення застосовують за наявності достатньої кількості аргументів. Наприклад, для доведення судження *Підручник з історії є джерелом інформації* застосовуємо пряме доведення.

Підручник з історії є джерелом інформації – теза.

Судження 1. *Будь-яка книга є джерелом інформації – аргумент.*

Судження 2. *Підручник з історії належить до множини книг – аргумент.*

Якщо ми визнаємо істинність 1 та 2 аргументів, то з необхідністю змушені визнати істинність висуненої тези.

У наведеному прикладі для здійснення прямого доведення застосовують в ролі демонстрації модус *Barbara* першої фігури простого категоричного силлогізму.

Аналогічно можна застосувати *пряме доведення* для встановлення істинності такого положення:

Фізика Ньютона є формою пізнання – теза.

Судження 1. *Будь-яка теорія є формою пізнання – аргумент.*

Судження 2. *Фізика Ньютона – теорія – аргумент.*

Таким чином, істинність 1 та 2 аргументів безапеляційно гарантують істинність тези.

У випадках, коли аргументів недостатня кількість, застосовують непряме доведення.

Непрямим називають такий вид доведення, в якому істинність тези впливає із хибності антитези.

Антитезою називають положення, що суперечить тезі.

Розрізняють два види непрямого доведення:

- *апагогічні;*
- *розділові.*

Назва *апагогічне доведення* походить від грецького слова *apagogos*, яке означає *той, що відводить; той, що відходить*.

Апагогічне доведення іноді називають доведенням від супротивного. В апагогічному доведенні процес обґрунтування тези нібито відводиться у бік від поставленої мети. Тобто замість того, щоб послатися на аргументи, які прямо та позитивно підтверджують істинність тези, висувають судження, яке суперечить тезі, потім із нього виводять наслідки, що приводять до суперечності. Це дає підставу відкинути антитезу (судження, що суперечить тезі) і визнати істинність тези.

Щоб обґрунтувати довільну тезу, здійснюють такі кроки:

- *висувають антитезу, що тимчасово вважають істинною;*
- *із неї виводять відповідні наслідки. Якщо дані наслідки суперечать дійсності; положенням, істинність яких визнана раніше, то цим самим установлюють хибність антитези та визнають істинність тези.*

Наприклад, у темі *Умовивід як форма мислення* шляхом апагогічного доведення ми обґрунтовували логічну коректність, надійність спеціальних правил фігур простого категоричного силлогізму. Обґрунтовуючи спеціальні правила першої фігури, ми висували антитезу, положення, яке суперечить правилам цієї фігури. Із тимчасово прийнятих правил ми знаходили наслідки. Але ці наслідки суперечили загальним правилам простого категоричного силлогізму. Це й змушувало нас визнати логічну надійність спеціальних правил першої фігури.

Наступним видом непрямого доведення є *розділове доведення*. Його суть полягає в побудові розділового судження, одним із елементів якого є теза. Інші структурні елементи цього розділового судження є несумісними із тезою. За формою, або за демонстрацією, цей вид доведення репрезентований розділово-категоричним умовиводом.

Установлюючи хибність усіх несумісних із тезою суджень, приходять до істинності тези. Схема доведення:

P_1 , або, ..., або P_n або T .

Невірно, що $P_1, \dots$, невірно, що P_n .

Отже, T .

Міркування за структурою розділового доведення є улюбленим прийомом авторів детективних романів. Звичайно дія відбувається в замкненому просторі на безлюдному острові, у занесеному сніговими завалами поїзді, відрізаному від цивілізації повинню будинку тощо. Сюжет роману передбачає побудову розділового судження, в якому про когось із учасників драми стверджується, що він злочинець. Розгортання сюжету крок за кроком наближає нас до розв'язки.

При побудові розділового доведення треба дуже уважно підходити до формулювання розділового судження, до якого входить теза. Розділове судження має бути вичерпним, тобто в ньому мають бути перелічені всі можливості, що існують в універсумі даного міркування.

На відміну від прямого доведення, в якому безпосередньо виводиться істинність тези із істинності аргументів, у непрямому доведенні обґрунтовують хибність суджень, які певним чином пов'язані з тезою. Тому у непрямому доведенні можуть виникати помилки. Звернемося до прикладу. Розглянемо розділове судження, в якому одна із альтернатив є тезою розділового доведення: *Він є або студентом старших курсів, або аспірантом, або молодшим науковим співробітником*. Наступним кроком у побудові розділового доведення є встановлення хибності несумісних із тезою суджень. У ході дослідження виявлено, що особа про яку йдеться в розділовому судженні, не є ні студентом старших курсів, ні аспіран-

том. Таким чином, ця людина є молодшим науковим співробітником. Однак, якщо в розділовому судженні (що є тезою розділового доведення) не врахована можливість того, що людина, про яку йдеться, може бути студентом молодших курсів, то вся побудова даного розділового доведення є некоректною.

Підсумовуючи зазначене про непряме доведення, треба підкреслити його специфіку, порівняно із прямим доведенням. У непрямому доведенні концентрують увагу або на отриманні наслідків із хибної антитези, або на встановленні хибності несумісних із тезою суджень. Це, з одного боку, обмежує сферу застосування непрямого доведення, а з іншого – зменшує вірогідність його результатів.

11.3. СПРОСТУВАННЯ

Спростуванням називають таку логічну операцію, за допомогою якої встановлюють хибність або необґрунтованість тези.

Існує три види спростування:

- 1) *Спростування тези.*
- 2) *Спростування аргументів.*
- 3) *Спростування демонстрації.*

11.3.1. Спростування тези

*Спростування тези – це логічна операція, завдяки якій устано-
влюється хибність тези.* Існують такі способи спростування:

- а) *спростування тези фактами;*
- б) *спростування тези шляхом доведення істинності нової тези;*
- в) *спростування тези шляхом виведення із неї наслідків, що суперечать дійсності.*

Спростування тези фактами. Відомо що спростувати щонебудь легше, ніж довести. Достатньо одного факту, щоб відкинути загальновизнане положення. Розглянемо універсальне положення: *Будь-який метал тоне у воді.* Для спростування цього по-

ложення достатньо знайти один метал, який не тоне у воді. Таким металом є літій. Отже, істинним буде судження *Деякі метали не тонуть у воді*.

Візьмемо загальне судження *Будь-яка сучасна європейська держава має республіканську форму правління*. Але фактом є існування в Англії конституційної монархії. Тому визнаємо істинним положення *Деякі європейські держави не мають республіканської форми правління*.

На перший погляд здається, що спростування фактами тези є найбільш надійним способом. Але це не завжди так. По-перше, отримати факт, який би відкидав тезу надзвичайно важко. По-друге, часто вимагають, щоб факт не тільки повторювався, але й його можна було відтворити.

Спростування тези шляхом доведення істинності іншої тези. В основі цього способу спростування лежить закон виключеного третього: *Із двох суперечливих суджень одне – обов'язково істинне, а друге – обов'язково хибне*. Достатньо у ході дискусії довести, що істинною є нова теза, як попередня буде відкинута. Наприклад, потрібно спростувати тезу: *Усі Європейські держави є членами ЄС*. Для цього ми висуваємо нову тезу *Не всі Європейські держави є членами ЄС*. Знаходимо аргументи для нової тези посилаючись на те, що:

а) *Європейські держави, в яких відсутні демократичні реформи, не є членами ЄС;*

б) *Європейські держави з нестабільними політичними режимами не є членами ЄС.*

Таким чином, визнаємо істинною тезу: *Деякі європейські держави не є членами ЄС* та одночасно стверджуємо хибність попередньої тези.

в) *Спростування тези шляхом виведення із неї наслідків, що суперечать дійсності.*

Процедура спростування тези у такий спосіб передбачає наступні кроки:

1. *Вводиться припущення, що наявна теза істинна.*
2. *Із прийнятої тези виводять наслідок.*

3. Застосовують правило умовно-категоричного силлогізму. Якщо наслідок хибний, то основа буде хибною.

Наприклад, маємо тезу: *На Венері можливе органічне життя*. Припустимо, що спростовувана теза є істинною. Якщо на Венері можливе життя, то температурні показники й показники тиску на поверхні Венери мають збігатися із земними. Але температура поверхні Венери дорівнює 470-480°, а тиск – 95-97 атмосфер. *Отже, органічне життя на Венері неможливе*.

11.3.2. Спростування аргументів

Спростування може бути направлене не тільки проти тези, але й проти аргументів. Існує низка способів спростування аргументів:

- а) встановлення хибності аргументів;
- б) встановлення недостатності аргументів відносно тези;
- в) виявлення сумніву в істинності аргументів;
- г) виявлення сумніву в надійності джерела аргументів.

Установлення хибності аргументів. Якщо встановлюють хибність аргументів, які використовують у доведенні, то цим самим тезу відкидають як необґрунтовану. Наприклад, треба довести тезу, що *Його брат здібний до наукової роботи*. Для цього будують таке міркування: *Усі студенти здібні до наукової роботи, а його брат – студент університету. Отже, його брат здібний до наукової роботи*. Це доведення спростовується шляхом установлення хибності аргументу: *Усі студенти здібні до наукової творчості*.

Установлення недостатності аргументів щодо тези. Цей спосіб спростування передбачає констатацію недостатності аргументів для висуненої тези, тобто істинності аргументів не вистачає для визнання істинності тези. У таких випадках потрібно відшукати нові аргументи. Наприклад, хтось стверджує *Його брат є студентом університету*. Як аргумент наводять констатацію *Він*

складає іспити. Але наведений аргумент є недостатнім. Указана особа може скласти іспити, й у той самий час не бути студентом, а бути школярем, навчатися в середньому спеціальному навчальному закладі тощо.

Або візьмемо інший приклад. Висувається теза: *Він буде обраний головою комітету Верховної Ради*. За аргумент береться факт: *Він є народним депутатом*. Але цей аргумент знов (як й у попередньому прикладі) не є достатнім. Оскільки для обрання на цю посаду потрібні ще й інші чинники. Це й професійні, і моральні, і ділові тощо характеристики.

Виявлення сумніву в істинності аргументів. Суть цього виду спростування полягає у встановленні такого факту, що аргументи, на які посилаються в даному доведенні, самі потребують доведення їх істинності. Зазвичай цей спосіб спростування найчастіше використовують у судовій практиці. Якщо встановлено, що висновки зі справи базуються не на достовірно відомих фактах, а лише на передбачуваних, то наведений аргумент відкидається. Наприклад, у справі використовується такий аргумент: *Мотивом даного злочину є помста*. Але при цьому виникає сумнів, що потерпілий і підозрюваний знали один одного до моменту скоєння злочину. Це й не дає нам можливості взяти даний факт за аргумент.

Виявлення сумніву в надійності джерела аргументів. Суть даного способу спростування полягає в демонстрації недовіри до автора, що висловлює аргумент, або до фактичного матеріалу, на якому базується цей аргумент. Наприклад, для обґрунтування тези про передумови відкриття в Києві Імператорського університету св. Володимира як аргумент висувається твердження, що основною причиною відкриття університету була ініціатива передових кіл демократично налаштованої української інтелігенції, яка особливо пожвавила свою діяльність після грудневих подій 1825 р. на Сенатській площі. У той самий час архівні матеріали свідчать про те, що ініціатором відкриття Імператорського університету св. Володимира в Києві був Імператор Микола I.

11.3.3. Спростування демонстрації

Суть цього виду спростування полягає у знаходженні помилок у формі доведення. Відомо, що формою доведення виступає завжди конкретний вид умовиводу. Тому виявлення порушень правил при побудові такого умовиводу є підставою для визнання доведення неспроможним. Наприклад, доведемо тезу *Місяць є планетою* таким шляхом:

Будь-яка планета є космічним об'єктом.

I *Місяць – космічний об'єкт.*

Отже, Місяць є планета.

Або доведемо тезу зі сфери юридичної критики *Заповіт є юридичним договором.*

Будь-який договір є юридичною угодою.

I *Заповіт є юридичною угодою.*

Отже, заповіт є договором.

І в першому, і в другому випадку доведення є неспроможними, оскільки в них у ролі демонстрації використовується друга фігура простого категоричного силогізму. Але при цьому порушується друге правило цієї фігури, відповідно до якого один із засновків має бути заперечувальним судженням. Тому теза не впливає із засновків, які беруться тут як аргументи.

11.4. ПРАВИЛА ДОВЕДЕННЯ ТА СПРОСТУВАННЯ

Існує низка правил аргументації, які регламентують основні частини цієї процедури: *тези, аргументи, демонстрації*. За зовнішнім виглядом ці правила досить прості, але їх знання є допомогою в уникненні логічних помилок в аргументації, які є досить не простими.

11.4.1. Правила й помилки стосовно тези

Розрізняють два правила відносно тези.

1. Теза має бути ясно й чітко сформульована. Вона може бути представлена простим або складним судженням. Тому під чіткістю та ясністю формулювання тези розуміють, насамперед чіткість і ясність формулювання судження, яке містить у собі тезу.

Під чіткістю формулювання судження розуміють явну вказівку всіх основних смислових частин судження:

а) якщо теза є простим судженням, то мають бути виділені його логічний підмет (суб'єкт) і логічний присудок (предикат);

б) якщо якийсь із суб'єктів представлений загальним поняттям, то потрібно чітко зумовити його кількісні характеристики (*Усі* або *Деякі*).

Наприклад, маємо тезу: *Твори О. Дюма не можна прочитати за один день*. Що мається на увазі: Чи кожен твір не можна прочитати за один день, чи деякі? Чи коли зібрати все написане великим письменником?

в) чітко визначеними мають бути модальні характеристики судження.

Наприклад, маємо тезу *Тут можлива побудова мосту через Дніпро* або *Тут можлива симуляція крадіжки*.

У цих випадках потрібно визначитися, що криється за модальністю *можливо*: об'єктивна модальність чи логічна?

г) при формулюванні тези складних суджень треба чітко визначити смисл логічних сполучників, які утворюють ці судження.

Наприклад, маємо тезу *Інформацію про результати референдуму подадуть або вранішні, або вечірні газети* або *Підозрюваний був або однокурсником, або знайомим потерпілого*. Тут сполучник або потребує уточнення. Треба встановити чи вживається він у розділовому смислі, чи в розділово-з'єднувальному.

Перелічені вимоги, що впливають із першого правила стосовно тези, фактично вказують на те, що теза не має бути дозначною й не визначеною за смислом. При порушенні цього правила виникає ситуація, за якої теза формулюється нечітко, або не вказує однозначно на те, що підлягає обґрунтуванню, або дозволяє різні тлу-

мачення. Прикладом такої тези буде твердження *Парламентська республіка краще парламентсько-президентської* (або навпаки).

У реальній ситуації одне може бути краще або гірше від іншого у різних відношеннях – у соціально-політичному, економічному, етичному тощо. Не можна також доводити або спростувати те, що пов'язане із індивідуальними уподобаннями людей. Ілюстрацією цього є теза: *Відпочинок в Криму кращий від відпочинку в Закарпатті*.

2. Теза протягом усього процесу обґрунтування має залишатися незмінною. Перше й друге правило пов'язані у тому розумінні, що нечіткість, неясність формулювання тези зумовлює більшу вірогідність її підміни. Порушення цього правила веде до помилки, яка називається *підміною тези* (лат. *ignoratio elenchi*). Підміна тези може бути навмисною або неусвідомленою (ненавмисною). Підміна тези відбувається тоді, коли замість доведення однієї тези намагаються довести іншу. Наприклад, підміна тези буде, якщо замість доведення тези *Він є приятелем мого брата* доводиться теза, що *Він є однокурсником мого брата*, або замість тези *Він був на місці злочину* висувається теза *Він знав місце злочину*.

Існує три різновиди помилки підміни тези:

- аргументація до людини;
- аргументація до публіки;
- хто занадто доводить, той нічого не доводить.

Суть помилки *аргументація до людини* (*argument ad hominem*) полягає в намаганні підмінити доведення істинності тези характеристикою людини, яка має відношення до тези. Наприклад, потрібно довести, що ми обираємо гідного кандидата в народні депутати. А замість цього ми наголошуємо, що кандидат гарний сім'янин, фахівець своєї справи, автор прекрасних підручників тощо. Або замість того, щоб спростувати деяку тезу, намагаються говорити не про неї, а про людину, яка її висунула, що вона не спеціаліст, що вона не раз припускалася помилок у своїх висновках тощо. Часто такі помилки зустрічаються у судових засіданнях.

Помилка *доведення до публіки* (*argument ad populum*) має у своїй основі прагнення викликати замість обґрунтування тези симпа-

тію чи антипатію аудиторії до того, про що йдеться в тезі й, таким чином, примусити повірити у правильність висуненої тези, або у хибність спростовуваного положення. Від назви цієї помилки походить назва поширеного наразі терміну *популізм*. Ця помилка часто зустрічається у судовому засіданні. Наприклад, замість того, щоб доводити причетність *К.* до злочину, звертаються до публіки: *Поставте себе на його місце; А що б ви зробили на його місці?* тощо.

Логічна помилка *хто занадто доводить, той нічого не доводить* виникає тоді, коли доведення висуненої тези замінюється доведенням іншої тези, яка є положенням настільки загальним, що із нього безпосередньо не випливає істинність висуненої тези.

Правила й помилки стосовно аргументів. Аргументи, які використовуються в доведенні та спростуванні, регламентуються певними правилами.

1. Аргументи мають бути істинними й не суперечити один одному. Не можна в процесі доведення користуватися не тільки хибними аргументами, але й вірогідно істинними. При порушенні цього правила виникають помилки:

- *хибна підстава або основна помилка;*
- *передбачення підстави.*

Логічна помилка *хибна підстава (error fundamentales)* полягає в тому, що для обґрунтування тези беруться хибні положення. Наприклад, у судовій практиці часто буває, коли використовують хибні свідчення, сумнівні висновки експертизи тощо.

Суть логічної помилки *передбачення підстави (petito principii)* в тому, що в ролі аргументу береться положення, яке хоч і не є хибним, але саме ще потребує доведення. Наприклад, при доведенні тези *К. має бути призначений завідувачем кафедри*, використовують аргумент *Крім К. призначити завідувачем нікого*. Або доводять тезу *М. учинив крадіжку*. За аргумент береться твердження *Крім М. цього ніхто не міг зробити*.

2. Аргументи мають бути достатньою підставою для тези. Суть цього правила полягає в тому, що істинність тези має впливати із істинності аргументів. При порушенні цього правила виникає помилка *не випливає (non sequitur)*. Наприклад, потрібно до-

вести тезу *К. є фахівцем в галузі лазерної технології*. Для цього наводять аргумент: *К. є випускником фізичного факультету*. Або маємо тезу: *М. є співучасником злочину*. За аргумент береться свідчення *М. бачили разом зі злочинцями напередодні скоєння злочину*.

3. Істинність аргументів має бути незалежною від тези. При порушенні цього правила виникає помилка *коло в доведенні*. Суть цієї помилки полягає в тому, що теза обґрунтовується аргументами, а аргументи обґрунтовуються тією самою тезою.

11.4.2. Правила й помилки стосовно демонстрації

Демонстрація як форма зв'язку тези з аргументами реалізується в конкретних видах умовиводів. Тому при побудові доведення чи спростування треба дотримуватися правил того умовиводу, який виконує роль демонстрації. Іншими словами, якщо доведення будується у формі дедуктивного умовиводу, то необхідно виконувати правила, що регламентують конкретний вид дедуктивного умовиводу. А якщо демонстрація представлена індукцією чи аналогією, тобто не дедуктивним умовиводом, то гарантом коректності доведення та спростування виступає дотримання правил цих умовиводів. Тому найчастіше в доведеннях і спростуваннях виникають наступні помилки: *учетверіння терміну; не впливає; поспішне узагальнення* тощо.

11.5. СКЛАД І ВИДИ АРГУМЕНТАЦІЇ

За природою аргументація завжди є діалогічною (навіть тоді, коли носії тези та аргументи явно не представлені) чи то лекція для студентів, чи урок в школі, проповідь, дискусія, полеміка, бесіда, дебати, диспут.

Діалогічна природа аргументації визначає склад аргументації, до якої входить або носій тези та сторона, до якої спрямована теза, або носії двох різних тез. У реальному дискурсі склад

аргументації визначається в кожному конкретному випадку полем аргументації³⁵.

У випадку уроку, лекції, промови, доповіді, проповіді – це автор тези та аудиторія, до якої спрямована теза, у випадку дискусії – *пропонент*³⁶, *опонент*³⁷, у випадку полеміки – *супротивники*.

На перший погляд, може здатися, що в умовах уроку, лекції, проповіді, бесіди тощо аргументація не є діалогічною, що тут присутня лише одна сторона – автор тези. Насправді, ми маємо діалог. Другу сторону представляє відсутність у аудиторії чи співрозмовника інформації, яку несе в собі теза. Тут ми маємо вироджений випадок діалогу, тут друга сторона розуміється, передбачається. Наприклад, коли вчитель здійснює аргументацію тези: *Квадрат гіпотенузи дорівнює сумі квадратів катетів*, то він має на меті сформулювати переконання у школярів на такому рівні, щоб вони долучилися до відкриття зробленого багато віків тому Піфагором і стали безпосередніми його учасниками. Або коли в бесіді ми аргументуємо тезу: *За Середньовічною традицією першим факультетом в класичних університетах був філософський*, то ми намагаємося надати співрозмовнику стільки й такої інформації, щоб вона переросла в глибоке його переконання щодо висунутої тези. І тільки за цих умов урок, лекція, бесіда не буде однобічною, а стане животворним процесом з елементами евристики.

Тут доречно приходить на думку аналогія, популярна в Середні віки: *що є студент – сосуд чи смолоскип?* Зрозуміло, що студента слід уподібнювати зі смолоскипом, який необхідно запалити, а не сосудом, який потрібно наповнити.

За характером аргументацію поділяють на таку, що спрямована на формування переконання в істинності тези, і таку, що розкриває неспроможність переконання в істинності тези, або іншими словами, формує переконання в хибності тези. Цю форму аргументації ще називають *критикою*.

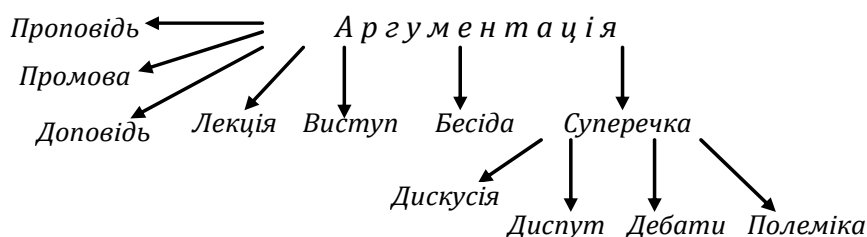
---

³⁵ Полем аргументації є домовленість сторін про предмет суперечки та понятійний апарат, у межах якого здійснюється аргументація

³⁶ Пропонент – той, хто виступає, відстоює деяку тезу.

³⁷ Опонент – той, хто заперечує, піддає сумніву істинність або слушність тези, яку висунув пропонент.

Видами аргументації є *промова, доповідь, виступ, бесіда, проповідь, заклик, суперечка*. Суперечка, у свою чергу, поділяється на: *дискусію, диспут, дебати, полеміку*. Схематично види аргументації можна зобразити наступним чином:

Особливістю суперечки як виду аргументації є те, що вона передбачає наявність і зіткнення несумісних поглядів щодо одного й того самого предмету чи явища. Ця обставина зумовлює надзвичайну гостроту та напруженість ходу аргументації.

У процесі суперечки пропонент (активна сторона суперечки) висуває тезу, а опонент може або погодитись з даною тезою, або бути нейтральним до висуненої тези, або висунути свою антитезу.

Слово *discussion* належить латинській мові та у перекладі означає *дослідження, розгляд*. У нашому випадку це слово вживається наступним чином. **Дискусія** – це такий вид суперечки який полягає у розгляді суперечливих поглядів, положень з метою досягнення взаємоприйнятого рішення на основі утвердження істини.

Наступним видом суперечки є диспут. Слово *dispute* також має латинське походження та означає *міркувати*. **Диспутом** називають такий вид суперечки, приводом для якої є наукові проблеми, питання державної ваги.

Близьким видом суперечки до диспуту є *дебати* (від франц. *debate* – суперечка). **Дебати** – це суперечка, яка виникає при захисті дисертації, обговоренні доповідей, виступів на з'їздах, конференціях, засіданнях.

Нарешті, **полеміка** (від грец. *polemicos* – ворожий, войовничий) – це вид суперечки, який полягає у відстоюванні свого погляду.

Полеміка, як і дискусія, є найбільш розповсюдженим видом суперечки. Спільним у полеміки та дискусії є:

а) наявність чітко визначеної тези, яка є предметом розбіжностей (суперечки);

б) єдине поле аргументації, яке передбачає врахування аргументів протилежної сторони;

в) чітка черговість виступів сторін;

г) мінімізація нелояльних прийомів суперечки.

Разом із тим полеміка радикально відрізняється від дискусії. Якщо метою дискусії є знаходження згоди суперечливих сторін, вироблення єдиної позиції на основі досягнення істини, то учасники полеміки ставлять за мету відстояти свій погляд. У полеміці, як і в суперечці, загалом не припустимі нелояльні прийоми аргументацій, але тут може бути застосований більш потужний арсенал лояльних засобів аргументації, ніж у дискусії. Тому у полеміці зазвичай намагаються заволодіти ініціативою, нав'язати свій сценарій обговорення, вибрати найбільш вигідний час для викладу вирішальних аргументів, застосувати раптовість у використанні необхідних аргументів.

Слід мати на увазі, що, незважаючи на те, що полеміка має на меті перемогу погляду однієї зі сторін, головним у полеміці є досягнення істини. Надарма крилатим є вираз *У суперечці народжується істина*. Перемога тієї сторони у полеміці, яка відстоює помилковий погляд шляхом застосування нелояльних прийомів аргументації, є недовговічна й не може принести користі практичної, а тим паче – моральної.

Порівнюючи полеміку із дискусією, диспутом, можна побачити, що, якщо сторони в дискусії і диспуті, відстоюючи протилежні думки, ставлять за мету дійти згоди, то сторони в полеміці ставлять за мету одержати перемогу над супротивною стороною, утверджуючи власну позицію.

Розділ логіки, який вивчає природу суперечки, її структуру, різновиди, характер, мету, роль і місце суперечки в аргументації, співвідношення суперечки з іншими видами аргументації, умови раціональної суперечки, лояльні та нелояльні прийоми суперечки називають еристикою. У перекладі з грецької *eristikos* буквально

означає *той, хто сперечається*. За багатомісячну історію логіки за цим словом закріпилася назва – *мистецтво суперечки*.

Відомо, що логічним каркасом аргументації є доведення та спростування: одна сторона висуває певне положення та намагається його відстояти, інша – прагне спростувати це положення.

Про механізм доведення й спростування йшлося раніше. Але справа в тому, що аргументація не зводиться до суто логічної техніки. В аргументації ми маємо зіткнення не просто різних поглядів, не відстоювання конкретної позиції, тут відбувається зіткнення різних світів із певною сумою знань, ерудицією, емоціями, політичними й конфесійними уподобаннями, психологічними характеристиками, ідеологічними настроями – усього того, що створює особистість як носія тези та аргументів у процесі аргументації. Якби це було саме не так, то тоді б збулася заповітна мрія Г. Лейбніца: *"Якщо між людьми виникнуть суперечки, то достатньо буде сказати: "Підрахуємо", щоб без усяких обмовок з'ясувати, хто правий"*. Перекладаючи слова Лейбніца на сьогоденний лад, можна сказати, що процес аргументації можна було б доручити комп'ютеру. Тому, коли ми зазначаємо, що еристика – це мистецтво суперечки, то цим самим хочемо підкреслити, що аргументація не зводиться до логічних числень. В аргументації відбувається зіткнення характерів, емоцій, а це переносить суперечку за межі науки та завдяки красномовству перетворює її на мистецтво.

В аргументації *аргумент* теж тлумачиться ширше, ніж в структурі доведення. Тут аргумент – це не просто думка, яка забезпечує, гарантує істинність тези, це – положення, яке розкриває доцільність тези, її перевагу над іншими подібними положеннями, обґрунтовує, чому саме завдяки цій тезі можна прийняти відповідні рішення. Тому аргументи в теорії аргументації більш різноманітніші, ніж в теорії доведення.

Демонстрація аргументації і демонстрація доведення – теж відрізняються. Теорія доведення в ролі демонстрації, або форми зв'язку тези та аргументів застосовує різноманітні види умовиводів (як дедуктивних, так і недедуктивних), ставлячи за мету досягнення істинності тези.

У той час, як в теорії аргументації демонстрація має форму діалогу, завдяки чому пропонент не тільки доводить свою тезу, а й спростовує антитезу опонента, переконуючи його та аудиторію (яка може бути свідком дискусії) у правильності тези, змушуючи цим самим протилежну сторону приєднатися до спільного погляду.

Отже, ураховуючи те, що фундаментом аргументації є логічні процедури доведення та спростування, називатимемо аргументацію раціональною, коли вона чітко відповідає вимогам логіки, і нераціональною – коли нехтують правилами та законами логіки.

Як уже зазначалося, яскраво вираженою формою аргументації є суперечка. Будь-яка суперечка є бесідою, діалогом, але зворотне – невірно. Не всяка бесіда, діалог є суперечкою. Якщо промовець говорить, а решта його слухають, або не слухають, кидають репліки, погоджуються зі всім, то тут є діалог, але не має ще суперечки. Суперечка має місце тоді, коли з'являються різні погляди, відсутня єдність в позиціях, виникає прагнення подолати несумісність поглядів, є бажання досягти спільної думки.

За метою суперечка поділяється на види:

- 1) заради істини;
- 2) з метою перевірки істинності або обґрунтованості довільної думки;
- 3) з метою досягнення спільної думки, згоди;
- 4) з метою нав'язування своєї думки;
- 5) заради суперечки.

Суперечкою заради істини називають таку, де протилежні сторони досягають спільного погляду на основі пізнання істини. Таку суперечку називають діалектичною. Слід мати на увазі, що термін *діалектика* використовується тут в первісному значенні – саме так, як він застосовувався в Стародавній Греції. Цей вид суперечки здебільшого зустрічається в наукових колах, при захисті дисертацій, на наукових конференціях, на сторінках наукових журналів.

Суперечка з метою перевірки істинності або обґрунтування довільної думки також є діалектичною. Суть її зводиться до того, щоб переконатися, наскільки теза, яку відстоюють, є надійною, відповідає істині та як це сприймається опонентом.

Тут слід прислухатися до аргументів опонента та подивитися, як захищатиме висунуту тезу опонент.

Суперечка заради формування спільної думки, згоди полягає у виробленні супротивниками спільної платформи, на якій протилежні сторони можуть дійти згоди. Цей вид суперечки зазвичай зустрічається в середовищі державних і політичних діячів, під час передвиборних компаній, в юридичній практиці.

Суперечка з метою нав'язування своєї думки за сутністю спрямована не на досягнення істини, не на перевірку власних переконань, не на пошуки згоди, а на прагнення переваги свого погляду, навіть при тому, що цей погляд буде невірним. Таку суперечку прийнято називати суперечкою заради перемоги або *еристичною*.

Суперечка заради суперечки – це такий вид суперечки, коли сперечальники більше вболівають за те, щоб похизуватися своєю участю в суперечці, а не досягти істини чи згоди у ході зіткнення протилежних поглядів.

За кількістю учасників суперечки поділяються на:

- 1) прості;
- 2) складні.

Простою називають суперечку, в якій беруть участь два супротивники. Проста суперечка може відбуватися один-на-один, або в присутності аудиторії.

Складною називають суперечку, в якій беруть участь більше двох супротивників. У такій суперечці можуть брати участь прибічники конкретних тез. Це можуть бути представники різних партій, конфесій, наукових шкіл тощо.

За способом ведення суперечки виділяють:

- 1) усні;
- 2) письмові.

Усною називають суперечку, яка полягає у спілкуванні конкретних супротивників в умовах, що обмежені простором і часом. Такі суперечки звичайно відбуваються на уроках, семінарах, конференціях, з'їздах, засіданнях тощо.

Письмовою називають суперечку, що відбувається в листах, друкованих засобах масової інформації, на сторінках наукових журналів. У таких суперечках менше емоцій. Тут звичайно потрібна не швидкість реакції, а здатність до глибокого й фундаментального аналізу позиції іншої сторони та власних аргументів.

Для того, щоб суперечка була *результативною*, необхідно дотримуватися наступних вимог:

1) має існувати предмет суперечки;

2) щодо предмету суперечки мають бути наявні протилежні погляди сперечальників;

3) у ході суперечки має панувати повага до опонента.

Для того щоб суперечка була *раціональною*, слід застосувати наступні прийоми:

а) приступаючи до суперечки, заволодіти ініціативою;

б) власну тезу слід формувати у вигляді простого судження без полісемічних термінів;

в) намагатися перекласти тягар доведення на опонента;

г) виділяти слабкі ланки в аргументації опонента й на них концентрувати всю свою увагу та доказову міць;

д) використовувати ефект раптовості при застосуванні власних аргументів;

е) намагатися використовувати аргументи опонента проти нього самого;

ж) уміти користуватися паузою;

з) прагнути взяти заключне слово в дискусії.

Дотримання цих вимог сприятиме досягненню змістовного результату суперечки.

У реальному дискурсі суперечка, спрямована на досягнення істини в чистому вигляді, є ідеалом. Усе це зумовлено тим, що сперечальники – це конкретні люди із певними емоціями, настроями, матеріальною зацікавленістю, спрямованістю на певні кар'єрні та інші вигоди тощо. Тому до лояльних вимог суперечки можуть долучатися нелояльні прийоми та аргументи. А це зобов'язує знати, які нелояльні прийоми та аргументи може застосовувати опонент.

До нелояльних прийомів належать помилки, пов'язані із порушенням правил доведення та спростування (про що йшлося вище). Нелояльні аргументи об'єднують під єдиною назвою – *аргументи до людини*. Латиною це звучить: *ad hominem*. Найбільш поширеними *аргументами до людини* є:

Аргументи до особи. Суть даного аргументу полягає в тому, щоб відволікти учасників дискусій від предмету суперечки та зосередити увагу на особистості опонента, його переконаннях, смаках, зовнішності, недоліках і достоїнствах. Це призводить до того, що обговорюється не предмет дискусії, а особистість, яка бере участь у дискусії. При цьому особа опонента може висвітлюватися в негативному плані шляхом *навішування ярликів*, або *шляхом надмірного вихваляння*.

Аргументом до авторитету є посилання на заяви або позицію видатних учених, політичних діячів, авторитетів у сфері літератури та мистецтва тощо. Такі посилання іноді є слушними, але вони не завжди бувають коректними. Наприклад, видатний учений є світилом у конкретній сфері, але він не може бути авторитетом у розв'язанні проблеми, яка є предметом даної дискусії.

Аргумент до публіки – це звернення до настроїв, почуттів, емоцій, психології аудиторії. Той, хто використовує цей аргумент, намагається зробити аудиторію своїм прибічником і разом з аудиторією вести наступ на опонента. Дуже вдалим у цій ситуації є демонстрація (показ) того, що теза, яку відстоює опонент, торкається матеріального становища, доходів аудиторії, приводить до руйнації моральних устроїв присутніх.

Аргументом до марнослів'я є безпідставне вихваляння опонента. Цей аргумент впливає із *аргументу до особи*. Він свідчить про те, що суперника можна перемогти не тільки шляхом нищівної критики, але й приписуванням опоненту перебільшених оцінок: *Я вважаю опонента видатним фахівцем; Ерудиція опонента у даній сфері є неперевершеною; Тільки шановний опонент може сказати щось нове з цього приводу тощо.*

Аргумент до сили полягає в загрозі розправи з опонентом. Зазвичай цей аргумент застосовують, коли один із супротивників є носієм адміністративних, владних функцій і сперечається з іншим супротивником, який має інтелектуальні переваги. Тоді на адресу опонента можуть звучати загрози кадрової, адміністративної розправи. Із подібним можна зустрітися в дискусіях під час виборчих компаній.

Аргумент до жалю полягає в намаганні викликати у опонента почуття жалю та співчуття. У такий спосіб супротивник намагається добитися у протилежної сторони задоволення своїх інтересів.

Аргументом до невігластва є посилення на факти й положення, про які опонент може не знати. І якщо при цьому опонент не звернеться з проханням прокоментувати ці факти і положення, щоб не принижувати свою гідність, то пропонент візьме верх у дискусії. На це й розраховують недобросовісні учасники дискусії.

Описані аргументи є найбільш типовими. Хоча в практиці аргументації ми можемо зустріти їх численні модифікації.

Головним при цьому є заборона використовувати перелічені аргументи в логічно витриманій та етично коректній аргументації. Якщо одна зі сторін полеміки помітить некоректний (нелояльний) аргумент, то на нього слід вказати опоненту. Коли опонент є добропорядним супротивником, то він відмовиться від застосування такого аргументу. А якщо ні, то виникає питання про доцільність ведення дискусії.

Контрольні запитання та вправи

---

1. Поняття аргументації.
2. Визначення доведення як логічної процедури.
3. Характеристика структури доведення.
4. Основні форми демонстрації.
5. Визначення прямого доведення.
6. Основа поділу доведень на прямі та непрямі.
7. Поняття апагогічного доведення.
8. Хід побудови апагогічного доведення.
9. Визначення розділового доведення.
10. Характеристика спростування як логічної процедури.
11. Визначення видів спростування.
12. Способи спростування тези.
13. Спростування аргументів і демонстрації.
14. Правила й помилки стосовно тези.
15. Правила стосовно аргументів.
16. Помилки, які виникають при порушенні правил стосовно аргументів.
17. Характеристика правила стосовно демонстрації.
18. Наведіть приклад прямого доведення.
19. Побудуйте непряме доведення.
20. Наведіть приклад спростування тези.

Список літератури

1. *Аристотель*. Метафизика. – М., 1934.
2. *Аристотель*. Первая Аналитика. Вторая Аналитика // Соч. : в 4 т. – М. 1978. – Т. 2.
3. *Аристотель*. Риторика. Античные риторики. – М. : Изд-во МГУ, 1978.
4. *Асмус В.Ф.* Логика / В.Ф. Асмус. – М., 2001.
5. *Бартон В.Н.* Логика / В.Н. Бартон. – Минск, 2001.
6. *Бочаров В.А.* Аристотель и традиционная силлогистика / В.А. Бочаров. – М. : Изд-во МГУ, 1984.
7. *Бочаров В.А.* Основы логики / В.А. Бочаров, В.И. Маркин. – М., 1994.
8. *Брюшинкин В.Н.* Логика / В.Н. Брюшинкин. – М., 2001.
9. *Витгенштейн Л.* Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн. – М., 1958.
10. *Войшвилло Е.К.* Понятие как форма мышления / Е.К. Войшвилло. – М. : Изд-во МГУ, 1989.
11. *Войшвилло Е.К.* Символическая логика (классическая и релевантная) / Е.К. Войшвилло. – М. : Высш. шк., 1989.
12. *Войшвилло Е.К., Дегтярев М.Г.* Логика / Е.К. Войшвилло, М.Г. Дегтярев. – М., 2001.
13. *Гегель Г. В. Ф.* Наука логики / Г.В.Ф. Гегель. – М., 1971.
14. *Гильберт Д.* Основы теоретической логики / Д. Гильберт, В. Аккерман. – М., 1977.
15. *Жоль К.К.* Логика / К.К. Жоль. – М., 2004.
16. *Ивин А.А.* Словарь по логике / А.А. Ивин, А.Л. Никифоров. – М., 1998.
17. *Ивлев Ю.В.* Логика / Ю.В. Ивлев. – М., 2006.
18. *Карнап Р.* Значение и необходимость / Р. Карнап. – М., 1959.
19. *Клини С.* Математическая логика / С. Клини. – М. : Мир. 1973.
20. *Колотилова Н.А.* Риторика: навч. посіб. / Н.А. Колотилова. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007.
21. *Комаха Л.Г.* Логічні засади аргументації у філософському знанні : мон. / Л.Г. Комаха. – К. : Центр навч. літ-ри, 2015.
22. *Ледников Е.Е.* Критический анализ номиналистических и платонистских тенденций в современной логике / Е.Е. Ледников. – К, 1973.
23. *Лейбниц Г.* Соч. : в 4 т. / Г. Лейбниц. – М., 1982. – М. : Высш. шк., 1989. – Т. 1.
24. *Маковельский А.А.* История логики. – М. : Наука, 1967.
25. *Никифоров А. Л.* Книга по логике / А.Л. Никифоров. – М., 2005.
26. *Смирнова Е.Д.* Основы логической семантики / Е.Д. Смирнова. – М. : Высш. шк., 1990.
27. *Тарский А.* Введение в логику и методологию дедуктивных наук / А. Тарский. – М., 1948.
28. *Уемов А.И.* Основы практической логики / А.И. Уемов. – Одесса. 1997.
29. *Хоменко И.В.* Логика. Теория и практика аргументации: учеб. / И.В. Хоменко. – М. : Изд-во Юрайт : ИД Юрайт, 2010.
30. *Щербина О.Ю.* Логіка та юридична аргументація: мон. / О.Ю. Щербина. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2013.

Навчальне видання

КОНВЕРСЬКИЙ Анатолій Євгенович

ЛОГІКА

Підручник

2-е видання, виправлене

На обкладинці – картина Рембрандта "Арістотель, що споглядає бюст Гомера"

Формат 70 × 100. Ум. друк. арк. 31,52. Наклад 250. Зам. № 217-8075.

Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл 49. Підписано до друку 22.02.17.

Видавець і виготовлювач – Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".

01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43; ☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128;

e-mail: vpc@univ.kiev.ua; <http://vpc.univ.kiev.ua>

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02.